

КАРТА
СВІТУ

ЕМІЛІО
КАЛЬДЕРОН

ЄВРЕЙ
ІЗ ШАНХАЯ

Роман

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2015

Шанхай, 1943

1

Ця історія починається зі смертю одного єврея вночі 12 вересня 1943 року. Тоді я, лікар за професією, був консулом Іспанії в Шанхаї.

Я саме збирався зробити укол Духмяній Хмарці, моїй китайській служниці, коли хтось постукав у двері.

— Я сам відчиню. Ти залишайся тут, — сказав я.

Духмяна Хмарка скрутилась так, як це вміє робити тільки жінка, яка була сексуальною рабинею в японській армії впродовж двох років, поки не заразилася сифілісом, унаслідок чого її тілом уже не користувалися. Завдяки мені вона змогла врятувати своє життя та частково відновити довіру до людського роду. Лікування було повільним і болісним. Два рази на місяць я колов їй велику дозу суміші № 606 (Сальварсан, єдиний нетоксичний синтезований засіб від сифілісу). Звичайно, біль від лікування не можна порівняти з ураженою душею жінки.

Я ж, навпаки, нічого не боявся. Після того як Японія та Сполучені Штати вступили у війну, японці, жителі Америки, залишились під охороною Посольства Іспанії у Вашингтоні, отже, я в Шанхаї був представником союзників, а це багато важило в той час.

Тому, коли я відчинив двері, то зовсім не здивувався, побачивши перед собою агента Кемпейтай, секретної поліції японської армії. Я впізнав його за знаком розрізнення — зірки у вигляді імперської хризантеми. Це був маленький чоловічок із обличчям, наче кукурудзяний млинець, та з гачку-

ватим, як у папуги, носом. Дивився він скоса. Здоровезний дерев'яний патронташ із маузером дисгармоніював із його низьким зростом, тому виглядав він навіть трохи кумедно.

— Містер Ніболі? Месьє Ніболі? — звернувся він до мене.

Незважаючи на те, що англійська мова була мовою спілкування в Шанхаї, я жив у Французькій концесії, тому поліцейський вирішив удатися до двох мов. Із сімдесяти тисяч агентів Кемпейтай третина говорила англійською, всупереч японській традиції. Багато з них до війни жили в Сполучених Штатах.

— Так, це я.

Я зауважив, як дисгармоніювала войовнича фігура цього чоловіка з безтурботною метушнею авеню Жофр, яку зі сходом сонця заповнювали пішоходи, кулі зі своїми рикшами, повії, французи — прихильники вішістської Франції, французи — противники колабораціоністської Франції, російські білогвардійці (іх стільки було у Французькій концесії, що авеню Жофр називали також Московським бульваром), китайські ама (няньки) з дітьми «західного типу», послідовники «культури *yangjingband*» (так називали китайців, що дотримувалися європейських звичаїв), а також підпільні активісти Комуністичної партії Китаю та партії Гоміньдан, яку очолював Чан Кайші. Над ними вітер гойдав тисячі лампочок, схожих на світлячків. Єдиною ознакою, що Шанхай уже не такий, як кілька років тому, була відсутність живої черги перед кінотеатром «*Cathai Theatre*», де колись відбувалися прем'єри голлівудських фільмів. Зараз фільми США були заборонені, показували виключно воєнні документальні стрічки, де головними героями були солдати імперської армії Японії або вермахту. Той жанр кіно, який зовсім не цікавив китайських служниць, ласих до романтики.

— Будьте ласкаві, чи не могли б ви поїхати з нами в морг для впізнання тіла? — запитав мене агент Кемпейтай, показуючи на чорний «седан» з двома типами всередині.

Досі мені доводилось проводити неофіційні огляди за наказом Кемпейтай, але мова завжди йшла про медичні ви-

падки, пов'язані зі статевими захворюваннями «*jugun-ianfu*», «жінок для утіх», які вдовольняли сексуальний апетит японських солдатів. Тут рецепт був простий: кілька пігулок і пара тижнів утримання від статевих стосунків.

— Тіла? — перепитав я, не розуміючи, про що могло йтися.

— Це будинок пана Леона Блюментала? — Мій співрозмовник вирішив переконатися, що він не помилився адресою.

— Так. Тобто цей будинок був його, поки ви не примусили більшість євреїв переміститися до «відведеного району для біженців без громадянства», — відповів я.

Цей евфемізм представники японської військової влади вживали відносно гетто Хункоу, що розташовувалось в однойменному районі міста. Єдине єврейське гетто у світі, яке не потрапило до рук нацистів. Ідея заневолити євреїв виникла зразу після секретного візиту (хоча в Шанхаї секретним могло бути те, що ніколи не траплялося, про все інше рано чи пізно дізнавалися) полковника СС Йозефа Мейзінгера, шефа гестапо в Токіо, з метою повідомити представників японської військової влади про результати Ванзейської конференції, на якій було прийняте «остаточне рішення» щодо «єврейського питання». План Мейзінгера передбачав: затримати євреїв під час святкування *Рош Гашана*, єврейського Нового року, посадити їх на пакетботи, вивезти у відкрите море та залишити там умирати від голоду. Інший варіант був: відвезти їх до острова Чунмін, до безлюдного місця, де євреї швидко пожерли б одне одного через нестачу води та їжі. Натомість японці отримують майно затриманих. Воєнний губернатор Шанхая зібрав керівників єврейської громади та запитав їх про причини такої ненависті до них німців. Рабин Симон Калиш пояснив перекладачеві: «Скажіть губернатору, що німці нас ненавидять, бо ми зі Сходу». Ця відповідь викликала легку посмішку у японського військового, котрого всі знали як людину дуже серйозну. Результатом зустрічі стало те, що японці просто відправили євреїв «без громадянства», тобто вихідців із Німеччини та інших країн, у гетто, до так званого «відведеного району для біженців без громадянства».

Гетто було без дротяного загородження, але суворо контролювалося поліцією. Всього там опинилося двадцять тисяч чоловіків, жінок, дітей та старих. Решта, ще одинадцять тисяч євреїв «з громадянством», якщо вони не були з Великої Британії або США, в той час ворожих для Японії держав, не були відправлені в гетто. Таким чином, близько восьми мільйонів євреїв «без громадянства», які тоді не проживали в районі Хункоу, були змушені продати свої будинки та бізнес за безцінь і перебраться до «відведеного району для біженців без громадянства» до 18 травня 1943 року — остаточного терміну, встановленого японською адміністрацією. Ті, хто не зробив цього, був би суворо покараний.

Таким чином, я підписав договір із Леоном Блюменталем, згідно з яким по закінченні війни він поверне собі будинок і власність. Крім того, я був включений у заповіт як душоприказник. У випадку, якщо його перебування в гетто затягнеться, мені було дозволено продавати антикваріат, що зберігався в домі, та купляти продукти й ліки на чорному ринку, який процвітав у Шанхаї.

Моя дружба з Леоном Блюменталем почалася влітку 1939 року. Я тоді працював лікарем на італійському кораблі «*Conte Biancamano*», який тисячам німецьких, польських і австрійських євреїв слугував транспортним засобом між портами Генуя та Шанхай. Подорож тривала від трьох до чотирьох тижнів. У той час світ був поділений на країни, де євреї не могли жити, та країни, куди вони не мали права в'їзду. Шанхай був єдиним містом, для оселення в якому не потрібна була ані віза, ані паспорт чи дозвіл на проживання, ані певна сума грошей. Таким чином, будь-хто міг оселитися в Шанхаї, неважливо, був він євреєм чи не був. Як тоді говорили: «Усякий, хто приїжджав у Шанхай, щось приховував».

Як лікар я мав оглядати єврейських емігрантів, які сідали на корабель, щоб виявляти захворювання, які могли б призвести до епідемії, коли судно вже було б у відкритому морі. Особливо ми приділяли увагу знищенню паразитів, таких як

блохи або воші, переносників тифу. Це було надзвичайно делікатне завдання, бо від мого діагнозу залежало отримання дозволу для того, щоб піднятися на борт. У багатьох випадках пасажери так боялися відмови, що в них раптово починалися нервові напади або сильна мігрень через підвищений тиск. Саме за таких обставин я й познайомився з подружжям Блюменталь.

Перший раз ми розговорилися, стоячи перед фотографією аргентинського співака Карлоса Гарделя зі своєю нареченою Ісабель дель Вальє. Вони обоє були пасажирами «*Conte Biancamano*» у листопаді 1933 року та сфотографувалися разом із командою корабля. Потім фотографію повісили на видному місці. Леон Блюменталь, здавалося, був великим шанувальником аргентинського співака й навіть промугикав кілька рядків із відомого танго «*Caminito*» («*Стежинка*»). «*Стежинка, яку стер час, / одного разу ти бачила нас. / Я прийшов востаннє, / я прийшов розповісти про моє нещастя*». Незважаючи на помітний німецький акцент, його вимова була більш ніж прийнятною, тому я запитав, де він навчився моєї мови. На мій превеликий подив, саме його дружина, а я думав, дочка, гарна молода дівчина на ім'я Нора, відповіла ще кращою іспанською мовою:

— Це єдине, що він знає вашою мовою. Хоча Леон досить добре говорить англійською, французькою та італійською, крім німецької та івриту, звичайно.

— А ви де вивчили іспанську мову? — поцікавився я.

— Я угорка, сефардського походження, — пояснила вона з певним дитячим викликом. — Моє дівоче прізвище було Ревес. Нора Ревес. Хоча моя родина переїхала до Дрездена в 1932 році. Єдина користь від еміграції — можливість вивчити інші мови. Часто кажуть: євреї-сефарди, вигнані з Іспанії, все ще зберігають ключі від своїх домівок у Толедо, але те, що вони й справді зберегли, — це мову, ключ, який відкриває всі двері.

Пишні груди Нори контрастували з її маленькою, майже дитячою фігурою та худими руками з довгими пальцями. Її гарні живі очі на тлі густих і чорних, у формі напівкруглих